

Materielle drømmer

om Leslie Kaplans diktsamling *L'Excès-l'usine*
av Marte Huke

”Fabrikken, den store universelle fabrikken, den som puster for dere. Det finnes ikke annen luft enn den fabrikken pumper inn, spyr ut. Man er inni den.”

Slik åpner Leslie Kaplan boken *L'Excès-l'usine* eller *Overskuddet – fabrikken* som den heter i Hanne Ørstaviks norske oversettelse. Boken kom opprinnelig på fransk i 1982 og på norsk i 1998, (i oktober forlags gjendiktningsserie for samtidspoesi, med etterord av Rune Christiansen). *Overskuddet – fabrikken* er Leslie Kaplans debutbok. Den er det eneste jeg har lest av henne, så vidt jeg vet er det bare denne som er oversatt til norsk. (Skulle ønske det fantes flere!)

Boken er delt inn i ni sirkler. Den skildrer en mekanisk virkelighet, det handler om å produsere. Kropper tvinges inn i rom sammen med maskiner, tiden stykkes opp. Det er korridorer, gårdsplasser, samleband, trange toaletter. Fabrikken er en stor metafor som alle tekstene kretser rundt. Fabrikken er ikke nødvendigvis en fabrikk.

”Man forstår seg ikke på penger, det er så lite av dem.

Ofte går man på Monoprix.

Man kommer inn. Farger. Tingene er satt fram i eskene sine, hver for seg.

Man går mellom hylleradene. Man tar litt på ting. Man ser seg i vinduer, speil.

Man prøver et eller annet plagg.
Tingene, man elsker dem for det de er.

Man beveger seg i det tomme lyset.
Rundt en er linjene, de helt tydelige formene.

Man ser. Man ser tingenes enkle liv.”

(s. 87)

Det er en enkelhet, en minimalisme i omgivelser og ting som blir beskrevet. Språket er knapt, refererende, gjentagende, mekanisk. Setningene er variasjoner over samme tema, de kommer igjen i nye former, omskaper seg etter situasjonen de står i.

En verden av gjentakelser, system, satt sammen av enkle former og deler, slik varene flyter på båndet, går gjennom hendene, blir kjørt ut på veien. Man produserer kavringer, billykter, kartonger, kabler. Man setter seg på en sykkel. Man legger seg i sengen.

Det handler om fabrikken som organisme og konkret sted. Det er ingen forsøk på å gjenskape dramatiske situasjoner eller sosiale rom. Nærmest alle observasjoner går gjennom blikket. Blikket registrerer detaljer, viktige og uviktige? Og den som ser er et ”man”:

”Man går rundt mellom uformelige skillevegger. Man passerer folk, brødskiver, colaflasker, verktøy, papir, kasser, skruer. Man beveger seg ubestemt, tidløst. Ingen begynnelse, ingen slutt. Tingene eksisterer sammen, simultant.” (s. 9)

Bruken av ”man” som personlig pronomen lager både en distanse og en nærhet til leseren. ”Man” åpner for at teksten kan handle om alle. Hadde det stått ”jeg”, ”hun” eller ”han” ville det skapt en nærhet til fortelleren. ”Man” insisterer på at det er allmenne observasjoner: de kan være mine eller dine. ”Man” fremmedgjør, slik fabrikken fremmedgjør. Det finnes imidlertid et unntak fra regelen, en sprekk i muren. I den fjerde teksten i første sirkel står det:

”Man går rundt mellom uformelige skillevegger. Jern, matt og fett. Og så, hva så? Denne ledningen på gulvet. Ingen kan kjenne smerten *som jeg ser*. Man har gått for å lete etter noe.” (Min utheving, MH)

Kaplan åpner altså for at det *er* et ”jeg” i teksten. Dette jeget dukker bare opp én gang. Allerede i neste setning går perspektivet tilbake til ”man”. Hva betyr det? Kanskje Kaplan med dette ”jeg” vil vise at teksten allikevel har et subjektivt utgangspunkt?

(Det franske ordet for ”man” er ”on”. I den franske teksten ruller altså o’en i on gjennom hele teksten. Som en sol, som et hjul, som et ansikt. Ordet ”on” er også en forbindelse til alle maskiner *around the world*: On og Off. Man er on, man er slått på, man funksjonerer.)

Språket repeterer, genererer nye sammenhenger. Noen ord kommer oftere igjen enn andre: jern, luft, rom, kvinner, sol, ledninger, hotell, gårdsplasser, veier, vann. Motivene er ikke statiske, men stadig i endring. Et eksempel er hvordan ordet ”himmel” blir satt i bevegelse. Himmelen får ulike egenskaper, etter hvilken tekst den står i. Den er organisk, den forandrer seg. Den blir påvirket av omgivelsene:

”Man lager kabler ved vinduet. Høyspenning. Himmelen, og kablene, dette helvetet. Man er grepet, tiltrekkes av kablene, himmelen. Det finnes ikke noe mer”. (s. 11)

”Himmelen er der oppe, brun. Røyk som svever, og på bakken er det biter av rør.” (29)

”Man går på den fuktige jorda, man kjenner himmelens ro.” (s. 64)

”Himmelen er grønn og hel. Man er under den.” (s. 85)

”Like over sirkulerer himlene.
Man ser dem ikke, man kjenner dem.

Tallrike og raske himler, lave himler.” (s. 88)

Overskuddet – *fabrikken* kretser rundt de store menneskelige og miljømessige omkostningene som må til for å holde hjulene i gang. Fordi boken ikke gjør forsøk på å være politisk i enkel, plakativ forstand, føles boka mer aktuell enn noensinne. Kaplan gir språket en form som avdekker en tenkemåte, den rasjonelle. Hun stabler setninger oppå hverandre, slik varer stables på et lager. Hun skjærer bort følelser og vurderinger. Kaplans språk gir et skinn av å være nøytralt registrende. Men plutselig hugger det til: smerten presser seg fram, vurderinger kommer inn i teksten:

”Rommet er oppdelt, det er forferdelig.
Man har ingen beskyttelse.

Man kommer, man går. Onde, våte vår.
Fabrikk, fabrikk, det første minnet.”

(s. 68)

Jeg kom til å tenke på *Overskuddet – fabrikk* etter at jeg så dokumentarfilmen *Manufactured landscapes* av regissøren Jennifer Baichwal. Filmen følger fotografen Edward Burtynsky, som tar panoramabilder av den industrielle revolusjonen i Kina. Filmen er både estetisk nytelse og katastrofealarm. Vi følger fotografen inn i fabrikklokalene, skipsverftene, gruvene, gjenvinningsanleggene. Vi får se innbyggere i landsbyer langs Yangtse-elven som river sine egne hus for å gjøre området klart til den store demningen som skal komme. Det er en film om menneskers påvirkning på landskap og systemets påvirkning på mennesker.

I likhet med filmen *Manufactured landscapes* har *Overskuddet – fabrikk* et stilisert blikk på industri. Fabrikk er ikke én spesiell fabrikk, men alle fabrikker. Som i en film er det blikket som observerer, registrerer, og språket gjentar.

Fabrikkens overskudd er varene, men krever til gjengjeld menneskeliv og naturressurser. Nå til dags foregår mye av den europeiske vareproduksjonen utenfor Europa. Det var derfor jeg kom til å tenke på denne boken da jeg så dokumentarfilmen fra Kina. Der så jeg at man gikk mellom maskinene. Man firet ned en kontainer. Man satt ved samlebåndet. Man gikk i kantina. Man hugget ned sitt eget hus med hammer. Man satt i en haug med kvikksølv og resirkulerte kretskort fra datamaskiner. Man var sju år eller elleve eller åtti. Ingen kan kjenne smerten som man ser. Man skriver en tekst.